

УДК 159:343.83

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ, ЩО МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Кушнірова Т.В., к. психол. н., доцент,
професор кафедри пенітенціарної педагогіки та психології
Інститут кримінально-виконавчої служби
Національної академії внутрішніх справ

Панасюк О.А., слухач магістратури
Інститут кримінально-виконавчої служби
Національної академії внутрішніх справ

У статті розглядається взаємозв'язок особистісної безпорадності та порушення службової дисципліни працівниками кримінально-виконавчої системи. Особистісна безпорадність визначається як системна характеристика суб'єкта, що є єдністю певних індивідуальних особливостей та проявляється в діяльності за рахунок зниження її успішності, пасивністю в поведінці й труднощами у взаєминах із оточуючими. Доведено, що порушення службової дисципліни працівниками кримінально-виконавчої системи з особистісною безпорадністю вище, ніж працівниками, що мають ознаки самостійності. На основі емпіричних даних визначено роль особистісної безпорадності у формуванні порушень службової дисципліни працівниками кримінально-виконавчої системи та розкрито їх індивідуальні особливості.

Ключові слова: особистісна безпорадність, самостійність, професійна діяльність, співробітники кримінально-виконавчої системи, порушення службової дисципліни.

В статье рассматривается взаимосвязь личностной беспомощности и нарушений служебной дисциплины сотрудниками уголовно-исполнительной системы. Личностная беспомощность определяется как системная характеристика субъекта, представляющая собой единство определенных личностных особенностей и проявляющаяся в деятельности снижением её успешности, пассивностью в поведении и трудностями во взаимоотношениях с окружающими. Личностная беспомощность может выступать как одна из причин нарушений служебной дисциплины сотрудников уголовно-исполнительной системы. Доказано, что частота встречаемости нарушений служебной дисциплины сотрудников уголовно-исполнительной системы с личностной беспомощностью выше, чем у сотрудников, имеющих признаки самостоятельности. На основе эмпирических данных определена роль личностной беспомощности в формировании нарушений служебной дисциплины сотрудников уголовно-исполнительной системы и раскрыты личностные особенности сотрудников с признаками личностной беспомощности, имеющих нарушения служебной дисциплины.

Ключевые слова: личностная беспомощность, самостоятельность, профессиональная деятельность сотрудников уголовно-исполнительной системы, нарушения служебной дисциплины.

Kushnirova T.V., Panasiuk O.A. THE PERSONAL HELPLESSNESS PECULIARITIES OF CRIMINAL-EXECUTIVE SYSTEM STAFF WITH OFFICIAL DISCIPLINE VIOLATIONS

The treated problem of the article is the connection of personal helplessness with official discipline violations by criminal-executive system staff. Personal helplessness is considered as a system characteristic of a subject which is the unity of certain personal peculiarities appearing in activity as its success decrease, passiveness in behavior and troubles in relations with surrounding people. Personal helplessness can be one of the causes of official discipline violations by criminal-executive system staff with a higher level of personal helplessness than by staff who have independence indications. Founding on empirical data the role of personal helplessness in formation of official discipline violations by criminal-executive staff is determined. The personal peculiarities of the staff with personal helplessness indications having official discipline violations are revealed.

Key words: personal helplessness, independence, professional activity, criminal-executive system staff, official discipline violations.

Постановка проблеми. Сьогодні великою є потреба у кваліфікованих фахівцях, що знають свою справу й грамотно виконують свої обов'язки. Одним із завдань Концепції розвитку кримінально-виконавчої системи України до 2020 року є вдосконалення професіоналізму співробітників. Реформу-

вання пенітенціарних установ вимагає від співробітників особливої підготовки, здатності забезпечити якісне функціонування системи, що відповідає міжнародним стандартам [3]. Незважаючи на це, існує ряд проблем, обумовлених якістю виконуваної діяльності та умовами її здійснення. Спів-

робітники кримінально-виконавчої системи знаходяться під дією багатьох причин, а також внутрішніх передумов, які безпосередньо впливають на виконання ними службових завдань. Нині в літературі приділяється недостатня увага вивченню психологічних особливостей, що впливають на професійну діяльність співробітників КВС. Однією з причин порушення службової дисципліни є особистісна безпорадність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концепція особистісної безпорадності сформульована Д.О. Цірінг, яка описує структуру, природу, передумови формування, індивідуальні особливості осіб з ознаками цієї концепції, а також особливості її прояву в діяльності та поведінці суб'єкта. Концепція особистісної безпорадності передбачає теоретичне обґрунтування впливу індивідуальних особливостей, а саме самостійності та особистісної безпорадності, на діяльність і поведінку людини. Ця концепція сформульована в рамках суб'єктно-діяльнісного підходу. Вказаний підхід дає змогу вивчити поведінку й утворення суб'єкта з особистісною безпорадністю або самостійністю, що пов'язано з його особливим внутрішнім світом, специфічною організацією його психічних особливостей, які обумовлюють вибір різних варіантів поведінки, прояву активності, що знаходять відображення в діяльності, визначаючи її успішність [6, с. 194]. Під суб'єктністю розуміється «здатність людини перетворювати дійсність, а також власну життєдіяльність; керувати своєю діяльністю, долати труднощі, бути автором свого життєвого шляху» [5, с. 178]. Відповідно до цього пропонуємо розуміння особистісної безпорадності як якості суб'єкта, єдності особистісних особливостей, що виникають у результаті взаємодії внутрішніх умов із зовнішніми. Вона визначає низький рівень суб'єктності, тобто слабку здатність людини перетворювати дійсність, управляти подіями власного життя, ставити й досягати мети, долаючи труднощі [5, с. 185]. У проведених дослідженнях було емпірично встановлено, що особистісна безпорадність пов'язана з низьким рівнем суб'єктності, якість самостійності – із високим. Особистісна безпорадність проявляється в життєдіяльності суб'єкта пасивністю поведінки, нездатністю використовувати наявні можливості зміни ситуації, що негативно позначається на взаєминах з оточуючими та професійній діяльності.

Постановка завдання. Професійна діяльність в установах кримінально-виконавчої системи, як діяльність в особливих умовах, що приводить до зміни структури особистості.

Результати досліджень ряду авторів свідчать про те, що при цьому відбувається кардинальна перебудова не тільки підструктури професійно важливих якостей суб'єкта, але і всієї структури особистості в цілому. Такі конфліктні і напружені обставини небезпечні для життєдіяльності. Вони супроводжуються впливом стресогенних факторів, що вимагають від працівника високого рівня професійної підготовленості та емоційної стійкості, можуть спровокувати формування особистісної безпорадності.

Коли співробітники кримінально-виконавчої системи з ознаками особистісної безпорадності зіштовхуються з важкими життєвими ситуаціями, то вони проявляють у них пасивність, нездатність прийняття рішень й навіть безвольність. Такі люди є недостатньо психологічно підготовленими до професійної діяльності і допускають тим самим порушення службової дисципліни. Розуміння механізмів формування особистісної безпорадності співробітників потребує детального вивчення та емпіричного підтвердження. Тому метою нашого дослідження є вивчення особливостей індивідуальної безпорадності співробітників кримінально-виконавчої системи, що мають порушення в службовій дисципліні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісну безпорадність складно діагностувати безпосередньо, оскільки сьогоденні не існує спеціальних методик, розроблених для цього. Тому для її діагностики Д.О. Цірінг пропонує використовувати сукупність таких критеріїв, як песимістичний атрибутивний стиль, депресивність, тривожність, занижена самооцінка. Самостійність визначається при вираженні протилежних показників. При цьому діагностуються не депресія, тривожність, атрибутивний стиль і самооцінка як такі, а цілісна (системна) характеристика особистості, що проявляється поєднанням згаданих особистісних особливостей.

В нашому дослідженні як метод діагностики особистісної безпорадності використовується стандартизований багатфакторний метод дослідження особистості, який є модифікацією тесту MMPI, автори – американські психологи В. Маккінлі і С. Хатейей. Дані цієї методики дають змогу виявити стійкі професійно важливі особистісні властивості, а також зрозуміти причини деяких вчинків людей, пов'язаних з їх індивідуально-особистісними особливостями, характером, стилем спілкування з оточуючими та їх здатністю до самореалізації.

Для вивчення співробітників КВС з ознаками особистісної безпорадності найбільший інтерес представляють лише кіль-

ка діагностичних шкал СМІЛ: друга шкала «Песимістичність»; сьома шкала «Тривожність»; дев'ята шкала «Оптимістичність». Для співробітників, які мають ознаки особистісної безпорадності, будуть характерні високі показники по 2 і 7 шкалах та низькі показники по 9 шкалі. Самостійність буде визначатися по протилежних показниках. Необхідно зазначити, що ключовими для формування вибірки є показники по 2 і 7 шкалах.

В емпіричному дослідженні взяли участь співробітники кримінально-виконавчої системи з Волинської області. Загальна кіль-

кість обстежених склала 379 осіб, у тому числі начальники установ, служби охорони й режимної служби.

Для додаткової перевірки узгодженості обраних критеріїв та можливості їх використання для діагностики цілісної освіти були проведені такі процедури статистичного аналізу. На першому етапі використовувалася кореляційний аналіз для встановлення зв'язку між змінними, розглянутими як діагностичні. Для проведення кореляційного аналізу був обраний r-критерій Пірсона. Результати кореляційного аналізу представлені в Таблиці 1.

Таблица 1

Кореляційна матриця діагностичних показників

	Шкала 2 «Песимістичність»	Шкала 7 «Тривожність»	Шкала 9 «Оптимістичність»
Шкала 2 «Песимістичність» (r-Пірсона)	1	0,492**	-0,124*
Шкала 7 «Тривожність» (r-Пірсона)	0,492**	1	0,262**
Шкала 9 «Оптимістичність» (r-Пірсона)	-0,124*	0,262**	1

Умовні позначення:

** Кореляція значуща на рівні 0,01;

* Кореляція значуща на рівні 0,05.

Таблица 2

Описові статистики за трьома шкалами СМІЛ (N = 379)

Найменування шкали	Середнє	Стандартне відхилення
Шкала 2 «Песимістичність»	47,51	9,24
Шкала 7 «Тривожність»	49,71	10,50
Шкала 9 «Оптимістичність»	61,32	10,64

Таблица 3

Відмінності діагностованих показників у групах, отриманих в результаті обліку середніх значень

		Діагностичні критерії		
		Шкала 2 «Песимістичність»	Шкала 7 «Тривожність»	Шкала 9 «Оптимістичність»
		Середнє значення		
Групи	«безпорадні»	52,86	53,65	56,96
	«самостійні»	38,38	43,65	67,70
	«з тенденцією до безпорадності»	53,52	53,75	67,72
	«з тенденцією до самостійності»	40,49	44,00	56,40
Н. Крускала-Уолліса	248,9	104,9	119,3	
P	0,000	0,000	0,000	

Умовні позначення:

H Крускала-Уолліса – емпіричне значення критерію;

p – рівень значущості

З Таблиці 1 видно, що між усіма розглянутими ознаками існує значущий кореляційний зв'язок. Виявлений значущий кореляційний зв'язок підтверджує, що обрані змінні можуть розглядатися як один критерій, який вивчає цілісне утворення, що узгоджується з даними, які надали автори.

Для виявлення працівників з ознаками безпорадності і самостійності використовувалися описові статистики. Результати отриманих середніх значень за трьома значущими шкалами представлені в Таблиці 2.

Результати обліку середніх значень за обраними показниками дали змогу виділити чотири групи випробовуваних, умовно визначених як «безпорадні» (159 осіб, 41,95%), «самостійні» (89 осіб, 23,48%), «із тенденцією до безпорадності» (68 осіб, 17,94%), «із тенденцією до самостійності» (63 осіб, 16,62%). Отримані результати відповідають уявленням про досліджуване явище. Його крайні значення отримали назви особистісної безпорадності і самостійності.

Для більш детального вивчення відмінностей за середніми значеннями в кожній із виділених груп був зроблений аналіз підрахунку середніх значень у кожній групі за трьома шкалами СМІЛ.

Для вивчення відмінностей між даними групами був використаний непараметрич-

ний критерій порівняння К незалежних вибірок (критерій Н. Крускала–Уоллеса).

Як бачимо з наведеної таблиці, за всіма діагностичними критеріями між сформованими групами (безпомічних, самостійних, з тенденцією до безпорадності, з тенденцією до самостійності) виявлені значущі відмінності на високому рівні статистичної значущості ($p = 0,000$).

В нашому дослідженні представляють найбільший інтерес групи «безпорадних» і «самостійних», які мають відмінності у значеннях за трьома діагностичними шкалами СМІЛ. За даними порівняння середніх значень за трьома шкалами СМІЛ ми бачимо, що група «безпорадних», на відміну від групи «самостійних», має високі значення за 2-ю (Песимістичності) шкалою, 7-ю (Тривожності) шкалою й низькі показники за 9-ю (Оптимістичність) шкалою.

Співробітники з ознаками самостійності мають низькі показники за шкалами 2 і 7, на відміну від працівників із ознаками безпорадності. «Самостійні» співробітники впевнені в собі, добре адаптуються до умов середовища. Рівень досягнутої адаптації відображається в них у зниженні профілю на другій, а також на сьомій шкалах.

Співробітники з ознаками самостійності вдало організовують свою поведінку згідно

Таблиця 4

Порівняння частоти виявлення порушень службової дисципліни в групах «безпорадних» і «самостійних»

Наявність порушення	Частота		Хі-квадрат	р
	«Безпорадні» (N = 159)	«Самостійні» (N = 89)		
Є порушення	81 (50,94 %)	25 (28,08 %)	9,075	0,003
Немає порушень	78 (49,05%)	64 (71,91%)		

Умовні позначення:

P = 0,003 – значущі відмінності.

Таблиця 5

Порівняння, як часто зустрічаються види порушень службової дисципліни співробітників у групах «безпорадних» і «самостійних»

Вид порушення службової дисципліни	Кількість		Хі-квадрат	р
	«безпорадні» (N = 159)	«самостійні» (N = 89)		
0	14 (8,8%)	1 (1,1%)	10,7	0,006
1	13 (8,2%)	3 (3,4%)	7,64	0,02
2	14 (8,8%)	4 (4,5%)	4,85	0,08
3	28 (17,6%)	5 (5,6%)	14,49	0,001
4	19 (11,9%)	6 (6,7%)	10,25	0,006
5	6 (3,7%)	0 (0,0%)	5,76	0,05
6	12 (7,5%)	1 (1,1%)	14,24	0,001
7	29 (18,2%)	15 (16,9%)	1,6	0,44

з роллю людини, що надає допомогу оточуючим. Виражене підвищення профілю за другою шкалою у «безпорадних» співробітників свідчить про наявність тривожності, невпевненості в собі, заниженою самооцінкою, підвищеного відчуття небезпеки й прагнення її уникнути. «Безпорадні» співробітники з вираженим профілем за сьомою шкалою характеризуються низькою здатністю до витіснення й підвищеною увагою до негативних подій.

«Самостійні» співробітники відрізняються зниженням профілю за сьомою шкалою, що характеризує їх як рішучих, гнучких в поведінці, у них знижений рівень тривожності й переважає впевненість при необхідності приймати рішення.

В результаті аналізу статистично значущі відмінності виявлені за шкалою «Оптимістичність». Низькі показники за цією шкалою виявлені у «безпорадних» співробітників, що відображає недолік мотивів, песимістичну оцінку перспективи, нездатність отримувати задоволення, зниження активності, легке виникнення почуття провини. У «самостійних» співробітників спостерігається помірне підвищення профілю за шкалою 9, що може охарактеризувати вміння отримувати задоволення від життя, сприйняття життєвих труднощів як легко переборних, переважання впевненості в майбутньому.

Наступним етапом дослідження став підрахунок частоти порушень службової дисципліни у «безпорадних» і «самостійних» співробітників. Для реалізації цієї задачі використовувалися таблиці спряженості, а статистичним критерієм обрано χ^2 -квдрат Пірсона. Результати дослідження представлені в Таблиці 4.

Із таблиці видно, що у співробітників кримінально-виконавчої служби з ознаками особистісної безпорадності частота виявлення порушень службової дисципліни значно вище (із 159 осіб 81 мають порушення), ніж у «самостійних» співробітників (89 осіб із 25). Профіль особистості «безпорадних» співробітників робить істотний вплив на результати діяльності і виявляється в порушенні службової дисципліни.

Для більш детального аналізу співробітників із ознаками особистісної безпорадності була проведена класифікація зафіксованих видів порушень на підставі даних дисциплінарної практики. При цьому враховувалося, що у кожного співробітника може зустрічатися кілька виділених видів, що відноситься його до категорії порушників.

В результаті аналізу дисциплінарної практики співробітників кримінально-виконавчої служби по Волинській області було

виділено 8 видів порушень службової дисципліни, які дуже часто зустрічаються. Серед них: алкогольна залежність (0); схильність до системних запізнь на службу і відсутності на ній з неповажної причини (1); підвищена конфліктність, агресивність (2); емоційна незрілість, мотиваційна нестійкість, уникнення відповідальності (3); схильність до бунтарської поведінки (непокоря, непередбачуваність вчинків) (4); труднощі в адаптації (5); деструктивний потенціал (дані засекречені) (6); несвоєчасне або не в повному обсязі виконання службових обов'язків, а також невиконання посадових інструкцій (7).

Виділені види на основі аналізу дисциплінарної практики в подальшому використовувалися для детального опису характеру порушень в групах «безпорадних» і «самостійних» із використанням таблиць спряженості та критерію χ^2 -квдрат. Результати порівняння представлені в Таблиці 5.

Дані, які представлені в Таблиці 5, показують, що порушення службової дисципліни працівників у групі «безпорадних» частіше зустрічаються за всіма видами порушень, на відміну від групи «самостійних». При цьому в групі працівників із ознаками особистісної безпорадності, на відміну від групи співробітників з ознаками самостійності, найбільш часто зустрічаються такі порушення службової дисципліни, як емоційна незрілість, мотиваційна нестійкість, уникнення відповідальності, схильність до групового впливу ($p = 0,001$), схильність до бунтарської поведінки, непокоря, непередбачуваність вчинків ($p = 0,006$), несвоєчасне або не в повному обсязі виконання службових обов'язків, а також невиконання посадових інструкцій ($p = 0,001$).

Висновки з проведеного дослідження.

Проведений аналіз результатів емпіричного дослідження свідчить про те, що профіль особистості співробітників кримінально-виконавчої служби впливає на виконання діяльності та характер порушень службової дисципліни. Співробітник з особистісною безпорадністю є недостатньо психологічно підготовленим до дій в особливих умовах діяльності, виявляє в ній пасивність, безвольність і частіше допускає порушення службової дисципліни. Співробітники кримінально-виконавчої служби з ознаками самостійності відрізняються рішучістю, низьким рівнем тривожності, гнучкістю поведінки і впевненістю при прийнятті важливих рішень, меншою мірою виявляють порушення в діяльності, що відображається в аналізі дисциплінарної практики.

Одержані результати дослідження можуть використовуватися при прогнозуванні

порушень службової дисципліни працівників кримінально-виконавчої системи вже на стадії відбору кандидата на службу з урахуванням наявності ознак особистісної безпорадності, а також при розробці програм корекції для співробітників пенітенціарних установ та з метою профілактики особистісної безпорадності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Циринг Д.А. Психология личностной беспомощности: исследование уровней субъектности / Д.А. Циринг. – М. : Академия, 2010. – 410 с.
2. Семиченко В.А. Психология личности / В.А. Семиченко. – К., 2002. – 427 с.
3. Mikulincer M. Human learned helplessness: a coping perspective / M. Mikulincer. – New York : Plenum Press, 1994. – 273 p.
4. Собчик Л.Н. СМИЛ. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности / Л.Н. Собчик. – СПб. : Речь, 2006. – 224 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : [посібник] / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.
6. Кримінально-виконавче законодавство України: Збірник нормативних актів / [П.І. Орлов, В.П. Севостьянов, С.Ф. Шумілін]. – Х. : ХІВД, 1993.
7. Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 року № 1511-р // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3087.
8. Евстафеева Е.А. Личностная беспомощность как одна из психологических детерминант деструктивного поведения сотрудников уголовно-исполнительной системы / Е.А. Евстафеева // Прикладная юридическая психология. – 2010. – № 2. – С. 106–113.

УДК 159:343.914:343.811

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Проша В.О., слухач магістратури
 Інститут кримінально-виконавчої служби
 Національної академії внутрішніх справ

Сова М.О., д. пед. н., професор,
 завідувач кафедри пенітенціарної педагогіки та психології
 Інститут кримінально-виконавчої служби
 Національної академії внутрішніх справ

У статті розглянута проблематика психологічних особливостей та профілактики деструктивного впливу агресивної поведінки жінок в місцях позбавлення волі. Проаналізовані характерні особливості проявів агресивної поведінки серед жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Визначено психологічні особливості агресивної поведінки засуджених жінок різних вікових категорій. В результаті емпіричного дослідження з'ясовано психологічні особливості агресивної поведінки засуджених жінок різних вікових категорій під час відбування покарань. На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації щодо профілактики агресивної поведінки серед засуджених жінок.

Ключові слова: негативні психічні стани, агресивна поведінка, психологічні особливості засуджених жінок, установа виконання покарань, профілактика агресивної поведінки.

В статье рассмотрена проблематика психологических особенностей и профилактики деструктивного воздействия агрессивного поведения женщин в местах лишения свободы. Проанализированы характерные особенности проявлений агрессивного поведения среди женщин, отбывающих наказание в местах лишения свободы. Определены психологические особенности агрессивного поведения осужденных женщин разных возрастных категорий. В результате эмпирического исследования установлены психологические особенности агрессивного поведения осужденных женщин разных возрастов во время отбывания наказания. На основе проведенного исследования разработаны рекомендации по профилактике агрессивного поведения среди осужденных женщин.

Ключевые слова: негативные психические состояния, агрессивное поведение, психологические особенности осужденных женщин, учреждение исполнения наказаний, профилактика агрессивного поведения.